

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА: СУТНІСНО-АНАЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ

Резюме. Висвітлено авторське розуміння сутності фінансової діяльності суб'єктів підприємництва, проведено її аналітичне оцінювання та визначено основні напрями удосконалення.

The summary. The author understanding of essence of financial activity of business entities is given in the article. It is conducted analytical estimation and certainly basic directions of financial activity improvement.

Ключові слова: підприємництво, суб'єкти підприємництва, малі, середні та великі підприємства, фінансова діяльність суб'єктів підприємництва.

Постановка проблеми. Ринкова економіка неможлива без підприємництва – форми господарювання, котра позитивно впливає на соціально-економічний розвиток суспільства саме через забезпечення зайнятості та добробуту значної частини населення. Тобто підприємницький сектор є гарантом стабільності економіки та підвищення рівня життя її громадян.

Незаперечним є факт, що стимулювання діяльності суб'єктів підприємництва сприятиме швидшому подоланню наслідків глобальної фінансової кризи. Відзначимо, що найбільше це стосується сфери малого підприємництва, де найповніше виявляються переваги підприємницької діяльності, оскільки саме ці інституційні одиниці потребують порівняно менших капіталовкладень і швидше гарантують отримання прибутку, котрий є джерелом наповнення бюджетів усіх рівнів.

Одним із головних завдань для суб'єктів підприємництва в умовах динамічного, змінного і невизначеного навколишнього середовища є збереження підприємства на досягнутому рівні й уже на цій основі забезпечення безперервності його розвитку. На сьогодні ефективна діяльність господарюючих одиниць практично неможлива при стовідсотковому фінансуванні лише власними фінансовими ресурсами, та у більшості випадків економічно невигідна, відповідно необхідною їй складовою стають фінансові операції. Тому суб'єкти підприємництва можуть використовувати як позичені, так і залучені фінансові ресурси. У цьому випадку актуальності набувають питання формування фінансових доходів та проведення фінансових витрат, тобто здійснення фінансової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у проблематику фінансової діяльності суб'єктів підприємництва зробили вітчизняні дослідники Г.М. Азаренкова, В.І. Аранчій, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк, Т.М. Журавель, А.Г. Загородній, І.В. Зятковський, О.М. Кравчук, Н.М. Любенко, Р.М. Михайленко, Г.О. Партин, А.М. Поддєрьогін, О.Ю. Смолянська, О.О. Терещенко, В.Д. Чумак. Однак більшість публікацій висвітлюють лише окремі, хоча й фундаментальні аспекти здійснення фінансових операцій суб'єктів господарювання, організації та проведення фінансового контролю, формування капіталу, фінансових ресурсів, реалізації дивідендної політики, забезпечення самофінансування, практичні аспекти національного фінансового законодавства, деякі проблеми правового забезпечення фінансової діяльності на міждержавному та внутрішньодержавному рівнях. Ми ж зупинимося на формулюванні основних рекомендацій, необхідних для впровадження у практику як з боку держави так і з боку суб'єктів підприємництва, котрі, на наш погляд, сприятимуть покращенню фінансової діяльності підприємств саме в умовах інтеграції вітчизняної економіки у світовий економічний простір, в умовах, котрі потребують від господарюючих одиниць удосконалення фінансових способів їх взаємодії із зовнішнім середовищем.

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування сутності фінансової діяльності суб'єктів підприємництва, оцінювання її ефективності та формулювання напрямків покращення.

Виклад основного матеріалу. Проведений теоретичний аналіз наукових джерел літератури дав можливість зробити висновок, що в основному вітчизняні вчені – З.С. Варналій, А.М. Виноградська, А.Г. Загородній, Л.Г. Вознюк – підтримують точку зору, що підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, яку здійснюють підприємці з метою досягнення економічних і соціальних

результатів і отримання прибутку [3, с. 24; 4, с. 11-12; 7, с. 409]. Така ж позиція відображена і у Господарському кодексі України [5, с. 29].

Головним суб'єктом підприємництва є підприємець, стверджує З. С. Варналій [18], раціонально поєднуючи (комбінує) фактори виробництва на інноваційній основі і власній відповідальності, організує і керує виробництвом з метою отримання підприємницького доходу. Характеристику підприємця як інноватора дав американський економіст Й. Шумпетер у науковій роботі "Теорія економічного розвитку" ще на початку 20 ст. (1911 р). Вчений підходив до оцінювання підприємця набагато ширше загальноприйнятого визначення його попередниками. Тобто, якщо для Адама Сміта підприємець – це приватник, а приватна власність – матеріальна основа підприємництва [18; 19], то Й. Шумпетер визначив підприємцями не тільки самостійних господарських суб'єктів, але й усіх, хто не має тривалих зв'язків з індивідуальним підприємством і використовує їх тільки для проведення нових комбінацій із факторами виробництва [18]. Вважаємо вірною думку, що підприємці виконують функцію новаторів. Відзначимо, що в умовах сучасності здійснити новацію в економіці досить непросто, оскільки нововведення, як правило, впроваджуються не після того, як спочатку у споживача виникнуть нові потреби, а тільки тоді, коли саме виробництво запропонує споживачам нові потреби.

У західних країнах в основі підприємництва – пошук нових можливостей виробництва товарів і послуг на основі інновацій та уміння залучення ресурсів із найрізноманітніших джерел. Американські вчені К. Макконнелл і С. Брю, розглядаючи підприємництво, виділяють такі неодмінні умови і вимоги: підприємець бере на себе ініціативу з'єднання ресурсів землі, капіталу і праці в єдиний процес виробництва товару чи послуги; підприємець бере на себе завдання прийняття основних рішень у процесі виробництва товарів, послуг, які й визначають курс діяльності підприємства; підприємець – це новатор, особа, яка прагне вводити в побут на комерційній основі нові продукти, нові виробничі технології або навіть нові форми організації підприємства; підприємець – це людина, що йде на ризик, ризикуючи не тільки своїм часом, працею, діловою репутацією, але й вкладеними коштами своїми власними або компаньйонів, акціонерів [18].

З позиції вільного економічного господарювання у різних сферах діяльності визначає підприємництво М.Г. Лапуста [18]. Науковець стверджує, що підприємництво здійснюють суб'єкти ринкових відносин з метою задоволення потреб конкретних споживачів і суспільства в товарах (роботах і послугах) та отримання прибутку (доходу), необхідних для саморозвитку власної справи (підприємства) і забезпечення фінансових обов'язків перед бюджетами й іншими господарюючими суб'єктами. Підтримуємо цю позицію, оскільки, згідно з даним трактуванням, підприємництво певною мірою є новим типом господарювання, котрий базується на інноваційній поведінці власників підприємств, на умінні знаходити й використовувати ідеї, утілювати їх у конкретні підприємницькі проекти.

Самостійним, інноваційно-господарським новаторством на основі використання різних можливостей для випуску нових або старих товарів новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети визначають підприємництво С.В. Мочерний, Я.С. Ларіна, О.Я. Устенко, С.І. Юрій, виділяючи при цьому такі його функції, як новаторська, особистісна, соціальна, організаційна, господарська [6, с. 83]. Справді, повніше розкрити суть підприємництва як методу господарювання можна охарактеризувавши його функції. Основними вважаємо ресурсну, організаційну та творчу (новаторську). Для ґрунтовнішого пояснення відзначимо, що ресурсна функція підприємництва передбачає, що воно націлене на найефективніше використання матеріальних, трудових, фінансових та інформаційних ресурсів з урахуванням досягнень науки, техніки, управління й організації виробництва. Організаційна функція відображена у діяльності з організації виробництва, збуту, маркетингу, менеджменту й реклами. Творча функція – у сприянні генеруванню та реалізації нових ідей, здійсненню техніко-економічних, наукових розроблень, проектів, що пов'язані з господарським ризиком.

Таким чином, враховуючи вищеописане, відзначимо, що логічним є висновок, підприємництво є самостійною інноваційно-господарською діяльністю, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів з метою отримання прибутку. Суб'єктами, що здійснюють таку діяльність в Україні, є підприємці, підприємства. Згідно з нормами діючого

законодавства підприємства є самостійними суб'єктами господарювання, створені компетентними органами державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних чи особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності [5, с. 38].

На основі викладеного вище робимо висновок, що суб'єктами підприємництва є юридичні особи (підприємства) будь-якої форми власності та фізичні особи, що займаються самостійною, ініціативною, систематичною, на власний ризик виробничою, науково-дослідницькою, комерційною діяльністю, а також посередницькою діяльністю (торгівлею) з метою отримання прибутку чи збільшення вартості капіталу.

Визначення сутнісних характеристик суб'єктів підприємництва буде незавершеним без конкретизації їхніх особливостей, до яких ми віднесли: самостійні суб'єкти господарювання, створені компетентним органом влади, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, фінансової та іншої господарської діяльності. Ці одиниці мають самостійний баланс, рахунок у банку, печатку зі своїм найменуванням, знак для товарів і послуг; організовану форму продуктивної діяльності окремих громадян, підприємств, організацій, які відповідають вимогам економічної системи держави; власників майна і наділених майном незалежних учасників господарських відносин різних форм власності й організаційно-правових форм із властивою їм господарською компетенцією відповідно до функцій, які вони виконують у ринковій інфраструктурі, здатні нести майнову та фінансову відповідальність за зобов'язаннями у межах, передбачених суспільним господарським порядком та мають на меті отримання вигоди.

У нашій державі суб'єктами підприємництва є: фізична особа – підприємець, мале підприємство, середнє підприємство, велике підприємство, група підприємств. Функціонують суб'єкти підприємництва у таких галузях виробничої сфери економіки України, як промисловість, сільське господарство, транспорт, будівництво, зв'язок, торгівля, громадське харчування та у галузях невиробничої сфери – житлово-комунальне обслуговування, охорона здоров'я, наука, освіта, спорт, культура.

В нинішніх умовах функціонування суб'єктів підприємництва все більш ускладнюється впливом на них динамічних змін різних чинників навколишнього середовища. Критично оцінюючи загальну тенденцію незначних позитивних зрушень за останні роки, зазначимо, що підприємницький сектор поки що не є вирішальним чинником зростання національної економіки. Фінансово-економічна криза, що охопила більшість суб'єктів підприємництва України, зумовила зниження їхнього фінансового потенціалу, оскільки у 2009 р. діяльність майже 40% усіх господарюючих одиниць була збитковою [16, с. 132]. Згідно з нашими переконаннями – це наслідок незбалансованості активів і зобов'язань за термінами, низької питомої ваги власних фінансових ресурсів, обмеженості чистого оборотного капіталу і наявності протиріч між ліквідністю - рентабельністю і фінансовою стабільністю - ліквідністю. Усе вищеприписане свідчить не на користь ефективної фінансової діяльності суб'єктів підприємництва.

Динаміка темпів приросту загальної кількості суб'єктів підприємництва України свідчить про те, що починаючи з 1991 року, цей сектор економіки зріс майже у 12 разів. Найбільші темпи приросту кількості суб'єктів підприємництва на початку 90-х років складають в середньому 150% – 200% щорічно. У період з 1996 до 2003 року щорічний показник зростання уже на рівні приблизно 115%. Починаючи з 2004 року, відбуваються зміни темпів приросту суб'єктів підприємництва: з 4,7% до 8,4% (2004–2005рр.) та від 3% у 2006 році до 11% у 2007 р. Упродовж 2008–2009 років загальна кількість суб'єктів підприємництва в Україні становила майже 2,6 млн. одиниць. Середня кількість суб'єктів підприємництва на 10 тис. осіб наявного населення становить 661 од., у Тернопільській області – 525 одиниць. Можна відзначити, що даний показник у Тернопільській, Рівненській (512 одиниць) і Чернігівській (513 одиниць) областях є найнижчим у порівнянні з рештою областей. Найвищим даний коефіцієнт є у містах Києві (1012 одиниць) та Севастополі (824 одиниць) [20].

У структурі суб'єктів підприємництва у 2009 році підприємства становлять – 15,8%, а фізичні особи-підприємці – 84,2%. Структура самих же підприємств така: малі – 85,1%

(324 тис. одиниць), середні - 14,7% (56 тис. одиниць), великі – 0,2% (770 підприємств). Це на 70% більше у порівнянні з відповідним показником 2001 року. Кількість зареєстрованих фізичних осіб-підприємців України за період з 2001 до 2009 р. зросла на 85% [20]. Можна зробити висновок, що на фоні загальних високих темпів збільшення кількості суб'єктів підприємництва темпи зростання кількості фізичних осіб-підприємців на сьогодні випереджають динаміку створення малих підприємств.

Серед усіх суб'єктів підприємництва по Україні випереджаюче кількісне зростання є характерним для малих підприємств у порівнянні з середніми та великими. Їх кількість порівняно з початком активних ринкових перетворень (1995 рік) збільшилась майже в 3,5 раза. Причому, до 2007 року в країні зберігалася позитивна тенденція збільшення кількісного показника малих підприємств майже в усіх регіонах України. Позитивно, що на відміну від першої половини 1990-х років утворення малих підприємств упродовж останніх років відбувається не в результаті поділу чи реструктуризації діючих підприємств, а шляхом утворення абсолютно нових суб'єктів підприємництва.

Показник середньої кількості малих підприємств по Україні у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення у 2007 становив 76 одиниць, у 2008 – 72, у 2009 – 75. На малих підприємствах України зайнято 2 227,4 тис. осіб, на малих підприємствах Тернопільської області – 36,2 тис. осіб, а кількість зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців по Україні порівняно вища – 4 223,5 тис. осіб. У Тернопільській області цей показник на рівні – 84,0 тис. осіб [20]. Таким чином, дані проведеного аналізу свідчать, що абсолютна кількість малих підприємств в Україні зростає, і на сьогодні становить 85% усіх зареєстрованих підприємств. Та варто відзначити, що зміна темпів приросту малих підприємств свідчить про постійне уповільнення зростання їхньої кількості. Тобто 2008 р. через фінансову кризу був несприятливим як для усього бізнесу, так і для малих підприємств зокрема, що і призвело до певного скорочення їх кількості. Хоча призупинення темпів зростання малих підприємств можна пояснити і насиченням ними галузі торгівлі за одночасної відсутності стимулу їхньої появи саме у галузях виробничої сфери.

Результати проведеного аналізу діяльності суб'єктів підприємництва у розрізі галузей економіки Тернопільської області дали можливість зробити висновок, що впродовж останніх п'яти років найважливішими були: харчова промисловість, машинобудування та металообробка, легка промисловість, промисловість будівельних матеріалів, борошно-круп'яна промисловість, деревообробна промисловість. Провідне місце належить харчовій галузі, в якій виділяються: цукрова, м'ясна, молочна, спиртово-горілчана, кондитерська, тютюнова, плодоовочеконсервна, борошномельна [16, с. 119-134].

Аналіз фінансових результатів від звичайної діяльності до оподаткування засвідчив, що 67% усіх суб'єктів підприємництва Тернопільської області у 2009 отримали фінансовий результат у розмірі 1 308 050,5 тис. грн. (в основному це суб'єкти підприємництва Підволочиського, Підгаєцького, Зборівського, Заліщицького, Тернопільського районів – біля 80% усіх СП), а 33% – отримали збитки у розмірі 957 181,2 тис. грн. (суб'єкти підприємництва Кременецького, Козівського, Тернопільського, Гусятинського, Бучацького районів – біля 35%) [16, с. 63]. У порівнянні з попереднім роком це кращі результати. Одним із важливих факторів, що впливає на загальний стан економіки регіону, є те, що суб'єкти підприємництва Тернопільської області в основному функціонують у сфері торгівлі, оскільки 97% з них, котрі придбавали патенти у цьому році, отримали дозвільні документи на право здійснення торговельної діяльності. Решта 3% суб'єктів підприємницької діяльності отримали патенти на здійснення діяльності з надання побутових послуг, торгівлі готівковими валютними цінностями тощо.

Дослідження теоретичних аспектів фінансової діяльності суб'єктів підприємництва як об'єктивного економічного процесу є початковим і досить важливим етапом удосконалення його практичних аспектів. Враховуючи розмаїття підходів до характеристики фінансової діяльності, виокремимо основні позиції, згідно з якими вітчизняна наука трактує дане поняття. Це:

1) діяльність суб'єкта господарювання, що реалізується шляхом використання відповідних форм і методів фінансового забезпечення функціонування підприємств для

досягнення ними основної мети – отримання доходів [1, с. 25; 9, с. 19; 10, с. 6; 11, с. 19; 14, с. 15-16; 15, с. 16];

2) діяльність, пов'язана з організацією фінансів підприємства та здійснення відповідно до цілей і завдань стратегії економічного розвитку господарюючого суб'єкта. Ця діяльність пов'язана із формуванням активів та фінансової структури капіталу [2, с. 21];

3) особливий вид діяльності персоналу підприємства з формування та використання фінансових ресурсів. Фінансова діяльність має бути організована так, аби рішення, що приймаються з управління фінансами, були найефективніші за наявних обмежень, якими є брак коштів у підприємства та особливості середовища бізнесу [15, с. 16];

4) фінансова діяльність, яку одночасно розглядають у вузькому та широкому значеннях. У вузькому значенні основний зміст фінансової діяльності полягає у фінансуванні підприємства. В даному випадку прикладами руху коштів є такі: надходження власного капіталу із зовнішніх джерел, отримання позик, погашення позик, сплата дивідендів. У широкому значенні під фінансовою діяльністю розуміють усі заходи, пов'язані з мобілізацією капіталу, його використанням, примноженням (збільшенням вартості) та поверненням [13, с. 16];

5) діяльність суб'єкта господарювання, пов'язана з мобілізацією фінансових ресурсів, необхідних для виконання завдань, які поставив перед ним його засновник [8, с. 20].

Узагальнення теоретичних аспектів щодо фінансової діяльності суб'єктів підприємництва дало можливість зробити висновок, що єдиної думки стосовно трактування даного терміна не існує. Можна зазначити, що даному терміну всі автори дають однакове за суттю визначення, хоча й дещо різне за формулюванням. Вважаємо вартим акцентувати увагу на тому, що в основному науковці розглядають фінансову діяльність суб'єктів господарювання (термін „суб'єкти господарювання” ширше, ніж „суб'єкти підприємництва”) та визначають її як діяльність, спрямовану на забезпечення підприємства фінансовими ресурсами та отримання ним вигоди (доходу).

Що ж до нормативно-правових актів, то відзначимо, що у П(С)БО фінансова діяльність – це діяльність, яка призводить до змін розміру та складу капіталу підприємства, який не є результатом операційної діяльності [12]. А згідно з положеннями Господарського кодексу України фінансова діяльність включає грошове та інше фінансове посередництво, страхування, допоміжну діяльність у сфері фінансів і страхування [5, с. 168].

Підтримуючи вищевикладені положення, зазначимо, що під фінансовою діяльністю суб'єктів підприємництва розуміємо діяльність, яка призводить до змін розміру та складу власного та залученого капіталу підприємства, який не є результатом операційної діяльності. Згідно з нашими переконаннями фінансова діяльність підприємства спрямована на пошук і мобілізацію резервів збільшення доходів і недопущення втрат, на залучення капіталу із зовнішніх джерел на вигідніших умовах, ніж середньоринкові. Тобто, є потреба прийняття оперативних фінансових рішень, що стосуються: достатніх обсягів фінансових ресурсів, необхідних підприємству для поточної діяльності і в найближчій перспективі; структури джерел фінансових ресурсів; оптимального формування фінансових ресурсів та їх раціонального використання, з метою забезпечення високих результатів фінансово-господарської діяльності; своєчасного виконання фінансових зобов'язань перед державою, банками, суб'єктами господарювання; заходів, необхідних для підтримки стабільного фінансового стану підприємства і зменшення наслідків фінансових ризиків; забезпечення інвестиційної діяльності підприємства.

Визначившись із теорією, проведемо аналіз практики фінансової діяльності суб'єктів підприємництва на прикладі Тернопільської області. Прибутки суб'єктів підприємництва до оподаткування зросли за 2005–2008 рр. в 1,7 раза (від 1 953,0 тис.грн. до 3 405,0 тис. грн.), проте уже в 2009 році спостерігалось зниження цього показника до рівня ще нижчого, ніж він був у 2005 році (тобто до 1 602,8 тис. грн.). Це 75,9% від усієї кількості суб'єктів підприємництва і вони в основному зареєстровані у Борщівському, Бучацькому, Зборівському, Козівському, Кременецькому, Тербовлянському, Тернопільському, Чортківському районах. У 13 разів зросли збитки суб'єктів підприємництва на території аналізованої області – від 157,7 тис.грн. у 2006 р. до 2 032,0 тис. грн. у 2009 р. Відзначимо, що це 24,1% усіх суб'єктів підприємництва [16, с. 53, 71].

Звернемо увагу на те, що відбулися зміни у розмірі чистого прибутку суб'єктів підприємництва у бік його зниження, хоча й незначного, на 340,9 тис. грн. (від 1 868,3 тис. грн. у 2005 р. до 1 527,4 тис. грн. у 2009 р.). Результати проведеного аналізу показали, що хоча й питома вага суб'єктів підприємництва, які отримали збиток за аналізований період, знизилася на 6%, проте величина отриманих ними збитків збільшились у 4,3 раза (від 480,2 тис. грн. до 2 061,9 тис. грн.).

Обсяг операційних витрат суб'єктів підприємництва Тернопільської області у 2009 році у порівнянні із 2008р. знизився на 5 519,6 тис. грн. і був на рівні 32 402,2 тис. грн. (у 2008р. – 37 921,8 тис. грн.). Найбільшу частку (57%) становили інші операційні витрати (18 629,1 тис. грн.), приблизно 16% склали витрати на оплату праці (5 131,5 тис. грн.) та вартість послуг (5 279,1 тис. грн.) [16, с. 96–97]. У порівнянні з попереднім роком структура витрат була така: по 40% займали інші операційні витрати (15 131,9 тис. грн.) та вартість послуг (15 120,6 тис. грн.), а частка витрат на оплату праці була на рівні 13% (4 859,1 тис. грн.) [17, с. 92].

Проведений аналіз балансу суб'єктів підприємництва показав, що за період 2007–2009 років величина власного капіталу залишилася майже незмінною, зменшившись на 368,5 тис. грн. (від 5 2406,1 тис. грн. у 2007 р. до 5 2037,6 тис. грн. у 2009 р.), приблизно у 2 рази збільшилася величина довготермінових зобов'язань (від 39 185,1 до 74 845,4 тис. грн.) та поточних зобов'язань (від 64 189,2 тис. грн. до 136 548,7 тис. грн.), а обсяг доходів майбутніх періодів знизився у 2,5 раза (від 128,6 тис. грн. у 2007 році до 53,0 тис. грн. у 2009р.) [16, с. 26–27].

Упродовж 2007–2009 років для власного капіталу суб'єктів підприємництва характерною була така структура: питома вага статутного капіталу у 2009 р. на рівні майже 63% (у 2007–2008 рр. – 55%), резервного капіталу – 34% (у двох попередніх роках 30%), додаткового капіталу – 10% (у 2007–2008 рр. – 19%). У частині його складових спостерігалось незначне зростання абсолютних величин статутного капіталу на 214,8 тис. грн. (від 32 230,8 тис. грн. у 2007 р. до 32 445,6 тис. грн.), неоплаченого та вилученого капіталу на 55,7 тис. грн. (від 973,5 тис. грн. до 1 029,2 тис. грн.), додаткового капіталу 630,3 тис. грн. (від 4 599,2 тис. грн. до 5 229,5 тис. грн.), і збільшення нерозподіленого прибутку (непокритого збитку) від -2 019,0 тис. грн. до -2 693,1 тис. грн. [16, с. 40–41].

Величина необоротних активів суб'єктів підприємництва збільшилися за період 2007–2009 рр. у 4,8 раза (від 33 547,7 тис. грн. до 160 841,6 тис. грн.), а величина оборотних активів знизилася на 13%, що становило у 2009 р. 14 536,3 тис. грн. (від 123 672,4 тис. грн. до 109 136,1 тис. грн.). Упродовж аналізованого періоду у структурі необоротних активів найбільші частки займають незавершене будівництво (32%) та довготермінові фінансові інвестиції (50–55%). Відбулися також і значні зміни у їхніх абсолютних величинах, відповідно вони зросли майже у 3 та 50 разів. У структурі оборотних активів значну питому вагу становлять дебіторська заборгованість (90%) і грошові кошти (8%), проте динаміка абсолютних величин цих статей незначна [16, с. 24–27].

Рентабельність фінансової діяльності суб'єктів підприємництва Тернопільської області на рівні 19,7% (у порівнянні з початком аналізованого періоду показник зріс майже у 17 разів, від 321,6 тис. грн. у 2005р. до 5 385,8 тис. грн. у 2009 р.). Найрентабельнішими були у 2009 році суб'єкти підприємництва Гусятинського (158,5%) та Зборівського (98,2%) районів Тернопільської області. Відзначимо, що у 2006 та 2007 роках рівень рентабельності суб'єктів підприємництва був на рівні 20 та 29% відповідно [16, с. 107, 116].

Суб'єктам підприємництва на проведення фінансової діяльності надано кредитів у 2008 році на суму 477 тис. грн. (з них у національній валюті на суму – 149 тис. грн., 328 000 – іноземній), а у 2009 р. – на 421 тис. грн. (уся сума у національній валюті) [16, с. 17]. У даному випадку спостерігається негативна динаміка аналізованого показника, тобто відбулось його зниження на 56 тис. грн. Фактором таких змін навколишнього середовища вважаємо зміну умов видавання та отримання кредитів.

Висновки. У процесі аналітичного дослідження ми виявили зміни абсолютних та відносних величин показників, що характеризують результативність здійснюваної фінансової діяльності. Суб'єкти підприємництва показали, що формування у достатньому обсязі фінансових ресурсів, капіталу та їх раціональний розподіл і використання є необхідною

умовою прибуткової діяльності будь-якої господарюючої одиниці. Нестача фінансових ресурсів негативно впливає як на виробничу, так і фінансову діяльність підприємств, зумовлюючи зменшення можливостей фінансування подальшого їх розвитку, скорочення надходжень до бюджету, виникнення та зростання заборгованостей перед суб'єктами господарювання, погіршення кінцевих результатів діяльності.

Результати проведеного аналізу практики фінансової діяльності суб'єктів підприємництва на прикладі Тернопільської області дозволили зробити висновок, що оптимізації структури джерел фінансових ресурсів, складових капіталу господарюючих одиниць сприятиме удосконалення системи здійснюваних підприємством заходів для залучення в необхідних обсягах капіталу із зовнішніх джерел та вчасного і повного виконання зобов'язань щодо їх повернення. Основними кроками у цьому напрямі вважаємо такі: підвищення точності прогнозування фінансових ресурсів, пошук та використання альтернативних джерел ліквідності, підвищення ефективності використання вільних коштів, збільшення частки саме власних фінансових ресурсів, пошук резервів прискорення оборотності грошових активів.

Успішна реалізація запропонованих шляхів щодо покращення фінансової діяльності суб'єктів підприємництва вимагає проведення відповідних заходів і на загальнодержавному рівні. З тих, що сприятимуть позитивним змінам у структурі капіталу підприємств, активізації їх фінансової діяльності, вважаємо, можуть бути такі:

- створення політичного середовища, яке позитивно впливатиме на розвиток саме малого та середнього підприємництва;
- постійний моніторинг реалізації політики сприяння розвитку суб'єктів підприємництва через відстежування стану становлення малого та середнього підприємництва;
- створення сприятливого інвестиційного клімату у державі збільшить обсяги інвестицій у малий та середній бізнес та активізує фінансову діяльність суб'єктів підприємництва. У цьому контексті доцільним є вдосконалення методів і форм міжнародного співробітництва та формування позитивного іміджу країни;
- на загальнодержавному рівні варто створити умови для залучення коштів не лише вітчизняних та зарубіжних інвесторів, а й фізичних осіб в основний капітал суб'єктів підприємництва;
- фінансово-кредитна політика держави через надання малим підприємствам та індивідуальним підприємцям субсидій чи пільгових кредитів, пільг при оподаткуванні сприятиме розвитку малого підприємництва;
- пріоритети потрібно надавати таким суб'єктам підприємництва, які забезпечать максимально можливе використання у процесі діяльності місцевих ресурсів та ефективно і раціонально їх використання, стабільні надходження до місцевих бюджетів, формування моделі зайнятості, яка найбільш відповідає специфіці трудового потенціалу адміністративно-територіальної одиниці з урахуванням основних тенденцій, що відбуваються на регіональному ринку праці;
- доцільним є розроблення програм сприяння розвитку суб'єктів підприємництва на різних рівнях управління;
- сприяння розвитку ефективної регіональної інфраструктури малого бізнесу, яка забезпечуватиме інформаційні, консультативні та навчальні послуги щодо здійснення фінансової діяльності;
- сприяння розвитку системи підготовки висококваліфікованих кадрів для сфери фінансової діяльності, підвищення кваліфікації кадрів шляхом їх перепідготовки, стажування за кордоном;
- оцінювання стану розвитку суб'єктів підприємництва на території регіону й розроблення заходів щодо його розвитку на пільгових умовах у менш розвинених районах;
- проведення соціальних опитувань підприємців з питань оцінювання інвестиційного клімату, інформування підприємців про позитивний закордонний досвід функціонування малих підприємств через спеціальні сайти Інтернету або газети, радіо чи телебачення, активізація сприяння підприємцям у можливості отримання стажування за кордоном.

Також вважаємо вартими уваги загальні проблеми у сфері підприємництва на території Тернопільської області. До них ми віднесли такі: неповне фінансове забезпечення обласної та

районних програм сприяння розвитку підприємництва; недостатня підтримка органів місцевого самоврядування щодо залучення інвестицій; загальні параметри малого та середнього підприємництва ще не повною мірою відповідають можливостям і потребам економіки області; наявна інформаційна, інфраструктурна, кадрова мережа підтримки малого підприємництва не повністю відповідає його потребам; недостатньо активно розвивається молодіжне підприємництво та підприємництво у сільській місцевості та в малих містах; досить незначна державна підтримка у частині фінансового забезпечення суб'єктів підприємництва, оскільки однією з найгостріших проблем діяльності більшої частини підприємств є проблема пошуку й отримання фінансових ресурсів, необхідних для авансування процесу господарювання, а в умовах кризи – відтермінування виплат за кредитами; відсутність реальної застави та високі відсоткові ставки для отримання кредитів саме малими та середніми підприємствами у банках; слабка матеріально-технічна база значної кількості малих підприємств, недостатній розвиток їх кооперації з великими підприємствами; відсутність узагальненої, достовірної та повної інформаційно-довідкової бази даних з питань фінансової діяльності, фінансових ринків, фінансових послуг; не повною мірою використовуються наявні географічні, природні, трудові ресурси і переваги регіону для розвитку малого та середнього підприємництва; недостатній рівень професійних знань і досвіду підприємців щодо фінансової діяльності, її ведення у сучасних умовах.

Використана література

1. Азаренкова Г.М. Фінанси підприємств: навч. посіб. для самост. вивч. дисц. / Г.М. Азаренкова, Т.М. Журавель, Р.М. Михайленко. – К.: Знання-Прес, 2004. – 291 с.
2. Бердар М.М. Фінанси підприємств: навч. посібник / М.М. Бердар. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 352 с.
3. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посібник / З.С. Варналій. – К.: Знання-Прес, 2002. – 239 с.
4. Виноградська А.М. Основи підприємництва: навч. посібник / А.М. Виноградська; друге видання, перероб. і доп. – К.: Кондор, 2008. – 544 с.
5. Господарський кодекс України. Коментар основних положень / упоряд. С.О.Теньков. – К.: Літера ЛТД, 2006. – 240 с.
6. Економічний енциклопедичний словник: в 2 т. / Я.С. Ларіна, С.В. Мочерний, О.Я. Устенко, С.І. Юрій; за ред. С.В. Мочерного. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
7. Загородній А.Г. Фінансово-економічний словник / А.Г.Загородній, Л.Г.Вознюк. – Львів: Видавництво національного університету “Львівська політехніка”, 2005. – 714 с.
8. Зятковський І.В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник / І.В. Зятковський. – КП, видавництво “Золоті литаври”, 2007. – 274 с.
9. Зятковський І.В. Фінанси підприємств: навч.посіб. / І.В. Зятковський; 2-ге вид. перероб.та доп. – К.: 2003. – 364 с.
10. Любенко Н.М. Фінанси підприємств: навч.посібник / Н.М. Любенко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 264 с.
11. Партин Г.О. Фінанси підприємств: навч.посібник / Г.О. Партин, А.Г. Загородній. – Львів: ЛБІ НБУ, 2003. – 265 с.
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 “Звіт про рух грошових коштів”: Наказ Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. № 87. Джерело: <http://pro-u4ot.info/index.php?section=browse&CatID=92&ArtID=135>
13. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: навч. посібник / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.
14. Фінанси підприємств: підручник / А.М. Поддєрьогін, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та ін.; кер. авт. кол. і наук. ред. А.М. Поддєрьогін; 5-те вид., перероб і доп. – К.: КНЕУ, 2005. – 546 с.
15. Фінансова діяльність підприємств: навч. посібник / І.В. Аранчій, В.Д. Чумак, О.Ю. Смолянська, Л.В. Черненко. – К.: Професіонал, 2004. – 240 с.
16. Фінанси області за 2009 рік: Статистичний збірник; за ред. Т.М. Гришук. – Тернопіль, 2010. – 146 с.
17. Фінанси області за 2008 рік: Статистичний збірник; за ред. Т. М. Гришук – Тернопіль, 2009. – 140 с.
18. <http://uk.wikipedia.org/wiki>
19. <http://www.info-library.com.ua/books-text-1376.html>
20. <http://www.ukrstat.gov.ua/>